

УДК 338.631

Плотнікова М.Ф.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри інноваційного підприємництва та інвестиційної діяльності,
Житомирський національний агроекологічний університет*

TOTAL COMMUNITY – МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

TOTAL COMMUNITY – CONTROL MECHANISM THE DEVELOPMENT OF RURAL SETTLEMENTS

У статті розкрито сутність та функції суспільних інституцій у формуванні засад сільського розвитку. Визначено механізми досягнення сталості та планомірного характеру розвитку сільських територій в умовах глобалізації та децентралізації владних повноважень в Україні. Окреслено особливості діяльності та напрями формування національної політики відродження села за участю громадських організацій та інструментів міжнародного регулювання суспільного розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, сільський розвиток, суспільні інституції, громадські та міжнародні організації.

В статье раскрыты сущность и функции общественных институтов в формировании основ сельского развития. Определены механизмы достижения устойчивости и планомерного характера развития сельских территорий в условиях глобализации и децентрализации властных полномочий в Украине. Обозначены особенности деятельности и направления формирования национальной политики возрождения села с участием общественных организаций и инструментов международного регулирования общественного развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, сельское развитие, общественные институты, общественные и международные организации.

The essence and functions of social institutions in forming the foundations of rural development. The mechanisms to achieve sustainability and systematic nature of development of rural territories in the conditions of globalization and decentralization of power in Ukraine. Marked features of the activities and directions of the formation of the national policy for the revival of the village with the participation of public organisations and instruments of international regulation of social development.

Keywords: sustainable development, rural development, public institutions, public and international organizations.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси світової економіки передбачають розвиток відносин природи і суспільства в напрямі гармонізації та взаємодії на засадах синергії та відповідальності. Взаємозалежність суспільних інституцій із наслідками та процесами, що протікають, зумовили посилення ролі територіальних громад та відповідну децентралізацію управління як в Україні, так і на міжнародному рівні. Водночас ці процеси поєднуються із системоутворюючими підходами до формування єдиного світового простору, який забезпечує загальний розвиток за умови збереження локальної автентичності. Ці протилежні

процеси сформували базу для появи відповідних інституцій на локальному, регіональному, національному, наднаціональному та глобальному рівнях. Їх подальше вивчення, обґрунтування та стратегічні перспективи розвитку є метою даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Структурні, функціональні та демографічні проблеми регіонального розвитку, а також напрями їх вирішення знайшли своє відображення у чисельних працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Зокрема, О.В. Скидан вивчає аспекти державотворчої діяльності з позицій формування національної продовольчої політики [1].

Недостатньо ефективний рівень інформаційного, консультативного та дорадчого забезпечення практично всіх видів діяльності на сільських територіях є однією з причин зниження ефективності виробництва та посилення міграційних процесів [2]. Зазначається світовий характер деструктивних процесів, а також активізація ролі сільської громади через низку механізмів підвищення відповідальності за власний розвиток та розвиток території для забезпечення наявних потреб [3–5]. Формування державних механізмів підтримки та сприяння регіональним перетворенням регіони є основою сприятливого особистісного фізичного та духовного зростання [6]. Водночас нереалізованість природно-екологічного та соціально-економічного потенціалу є підставою для пошуку перспективних напрямів вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. Ураховуючи необхідність реформування структури зайнятості, перспективність багатофункціональної моделі суспільного розвитку внаслідок її здатності долати кризові явища в економіці без додаткових бюджетних витрат завдяки інноваційно-екологічному та соціально-економічному складникам потребує поглибленого вивчення.

Постановка завдання. Мета статті – пошук та обґрунтування напрямів та механізмів управління розвитком сільських територій за умови активізації її внутрішнього потенціалу.

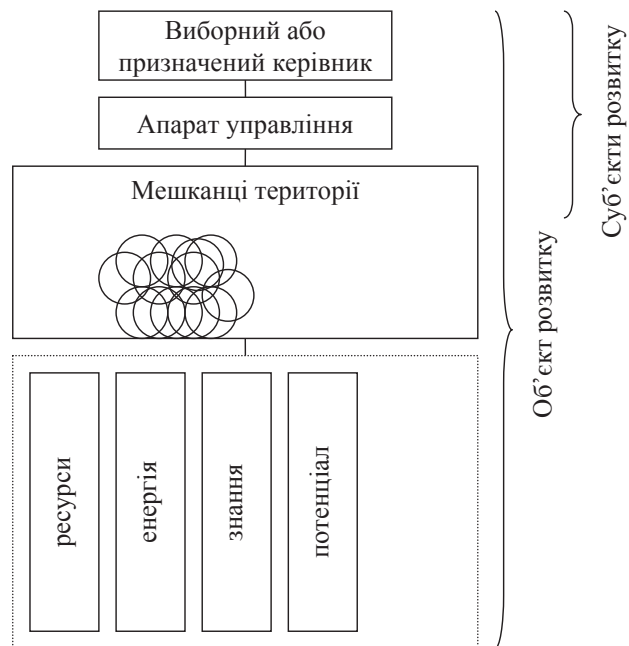
Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток соціально-економічної та екологічної систем є результатом взаємодії та суспільно-економічного обміну ресурсами в умовах формування стійкості та забезпечення інтересів держави та мешканців території. Регуляторні механізми впорядкування господарських процесів та життєдіяльності на перше місце висувають гармонізацію та партнерські відносини між усіма учасниками. Збалансованість, пропорційність та системний характер управління дають змогу активізувати внутрішній потенціал регіону завдяки багатогранності його розвитку.

Одним із найбільш важливих суспільних інститутів та найактивніших інструментів його розвитку є інститут громадянського суспільства (безпосереднього управління та прямого народовладдя), який позитивно себе зарекомендував на сільських територіях (прямі приватні інвестиції становитимуть понад 300 тис. грн./га, а у населений пункт із 250 дворів – 75 млн. грн., що дасть змогу вирішити демографічну проблему). Нормативно-правовою основою позитивних суспільних процесів покликаний стати законопроект «Про Родові садиби та Родові поселення», яким передбачене виділення кожному бажаному громадянину України 1 га землі в постійне (або довічне) використання для облаштування родової садиби, безоплатно, без права продажу, із правом передачі лише в спадок. На громадянина покладається обов'язок засадити 30–50% ділянки неплодовими деревами для запобігання водній та вітровій ерозії, а також відновлення водноповітряного режиму та родючості ґрунтів. В Україні налічується близько 100 поселень нового типу, які від традиційних вирізняє високий рівень свідомості та відповідальності за власне життя та навколишній простір. Народжена «знизу» ініціатива підтримана на рівні сільських, районних, обласних рад, районних та обласних державних адміністрацій, науковцями НААНУ та

міністерствами. Так, питання відродження і розвитку сільських територій завдяки реалізації механізму створення родових садиб розглядалися Кабінетом Міністрів України в 2009 та 2014 рр. і за дорученням КМУ вісьмома міністерствами в 2009 р., а в 2014 р. десятьма міністерствами дано розпорядження щодо вивчення досвіду створення та функціонування родових садиб та родових поселень із можливістю подальшого впровадження цієї практики в усіх регіонах країни (нині переважна більшість із них зосереджена в північній та центральній частинах держави). Міністерством аграрної політики та продовольства України спільно з ННЦ «Інститут аграрної економіки» запропоновано використати механізм створення та функціонування родових садиб та родових поселень у Державній програмі розвитку сільських територій до 2020 р. У 2010 р. Концепція Державної цільової програми «Родова садиба» була затверджена КМУ. У Житомирській області за останні сім років число започаткованих родових поселень зросло з 1 до 12. Зокрема, в Малинському районі області за допомогою механізму створення та функціонування родових садиб та родових поселень та сприяння сільських рад відроджено два населені пункти та розпочато відродження третього, тоді як офіційна статистика констатує щорічне скорочення чисельності сільських населених пунктів на 17 одиниць: із початку 1990 р. їхня кількість зменшилася на 400 одиниць, ще близько 600 налічують від 1 до 10 будинків, в яких числяться мешканці. Особливо позитивно можливість реалізації концепції власної малої батьківщини була сприйнята мешканцями міст, які на основі практики створення родового поселення відроджують зникаючі хутори та села, відновлюють інфраструктуру за одночасного створення бази для продовольчої та економічної безпеки родини та країни, відновлення локальної економіки, підвищення потужності та потенціалу територій свого перебування, відродження національної історико-культурної спадщини, ремесел, оздоровлення населення, вирішення демографічної ситуації, активізації ролі місцевої громади, створення обслуговуючих кооперативів та споживчих спілок, поширення органічного виробництва, безвідходної життєдіяльності (у тому числі відновлюваних джерел енергії), біоадекватних методик в освіті та вихованні (ноосферна освіта) тощо і, як наслідок, відродження національного господарства.

До основних перешкод широкому поширенню позитивних змін на сільських територіях України можна віднести традиційність типу мислення, одним із наслідків якого є обезлюднення територій, на зміну якому мають прийти самостійність та конкурентоспроможність; розуміння та знання законодавства; проєктне мислення та формулювання. Опанування цих підходів дає мешканцям територій змогу ставати власниками. Трендами сьогодення та майбутнього є: 1) створення багатства на відновлюваних джерелах ресурсів (правило відновлення циклу – нескінченно відтворюваний процес на відміну видобувної основи для промисловості); 2) запобігання надмірним витратами (принцип розумної достатності); 3) поширення локальних економік; 4) власна економічна безпека (на противагу споживанню «чужого», що панувало в другій половині ХХ ст.). У практиці життєдіяльності та господарювання такими відновлюваними системами є: 1) земля, вода та

сонце, пов'язані в межах однієї системи (із цієї позиції Україна – одна з найбагатших країн світу, де є такі родючі землі з достатньою кількістю вологи та сонця); 2) технології (результат людської діяльності, що мають просторову основу, яка обмежує можливості їх реалізації в мегаполісах). Іншим складовим елементом, що забезпечує розвиток територіально-адміністративного центру, є створення «критичної маси» – формування групи осіб (однодумців, які мають власність та є впливовими, мають здатність до ситуаційних змін), що ототожнюють себе з об'єктом управління (експериментально доведено, що їх кількість має становити не менше 10%), що також ускладнює можливість реалізації просторових реакцій у мегаполісах.

*Примітка. ○ – центри інтересів мешканців територіальної громади.

Рис. 1. Суб'єктно-об'єктні відносини адміністративно-територіальної одиниці

Джерело: власні дослідження

Найбільш життєздатними в довгостроковій перспективі виявляються структури, що формують системні взаємозв'язки з іншими напрямками діяльності (зокрема, екологічні проекти активізують появу дрібнотоварних виробництв, що будуть стимулювати економічне зростання, тощо), іншими словами, у межах територіального утворення з'являється система соціальних зв'язків, що об'єднує людей за різними напрямками та різним способом. Це дає змогу концентрувати зусилля, формуючи системні знання, та створювати ефект мультиплікатора внаслідок об'єднання зусиль та розуміння наслідків впливу окремих напрямів один на одного та на систему в цілому. Критерієм розвитку у цьому разі виступатиме здатність системи створювати для себе продукт, що є конкурентоспроможним порівняно з продуктом, створеним за межами системи (конкурентоспроможність виявляється загальною в межах усієї території). Створення системи інформаційного домінування є підставою для появи конкурентоспроможності й за межами системи. Великий потенціал системи зумовлений її внутрішніми зв'язками, наприклад унаслідок громадської діяльності (обмін послугами всередині громади,

що формує соціальний капітал і зберігає час та гроші) (рис. 2). Активатором проектного підходу стає дія та її суспільно-корисний наслідок, де кожна із цільових аудиторій отримує ефект пропорційно внеску внаслідок соціальних зв'язків. Інвестиції фізичних осіб у населений пункт із 250 дворів за 10 років становитимуть понад 75 млн. грн. Відродження 600 зниклих та 600 населених пунктів, що знаходяться на межі зникнення, призведе до підвищення зайнятості 100 тис. працівників протягом 10 років, поява інвестицій фізичних осіб – 9 млрд. грн. щорічно, виробництво екологічно чистої продукції – 3 млрд. грн. на рік.

Запорукою успішного та щасливого життя як у Родовому поселенні, так і в будь-якому іншому людському поселенні є наявність власної справи мешканців, що приносить дохід або забезпечує життєві потреби і дає змогу підійматися по соціальних сходах; здатність до відтворення власного потенціалу за зростаючим принципом (духовність, діти, здоров'я). Ми живемо в дуальному світі, а тому наявність проблем із фізичним здоров'ям прямо засвідчує наявні недоопрацювання на рівні духовному.

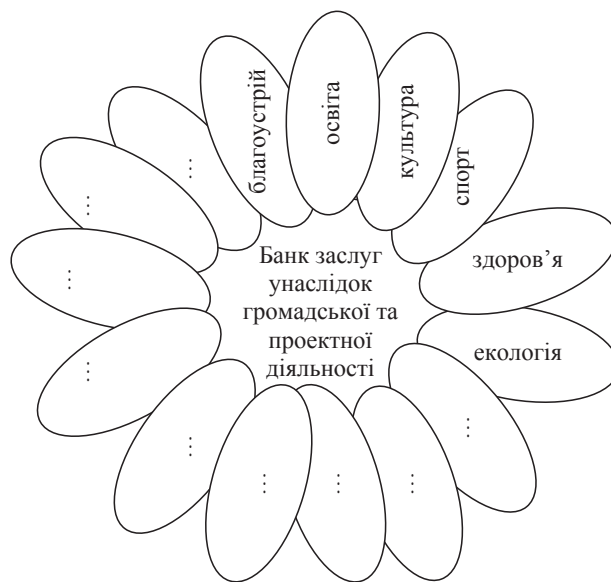

Рис. 2. Інклюзивні центри інтересів адміністративної громади

Джерело: власні дослідження

Причому фактично зафіксовані потреби людини (фізіологічні повністю, духовні на рівні спілкування з навколишнім світом, особливо об'єктами Природи) (рис. 3). Глобалізація світової соціально-економічної системи висуває вимоги до принципово інших підходів до розвитку територіальних об'єднань. Виникає системна потреба винайдення конструктивних механізмів удосконалення процесу державно-приватного партнерства на всіх рівнях управління як за галузево-територіальним підходом, так і з метою соціально-екологічних перетворень національної та світової економіки, господарського механізму агропромислового сектору економіки й територій із сільським способом життя в контексті їх системного соціально-економічного розвитку, а також обґрунтування рушійних сил таких систем. Як уважають провідні дослідники, суттєвою перешкодою на шляху стійкого економічного розвитку агропро-

мислового виробництва в Україні є недостатня інтеграція між виробниками сільськогосподарської сировини, переробними підприємствами та науковими установами. У розвинутих країнах це долається шляхом створення кластерів [11, с. 55–58]. До активних діячів такого утворення ми б додали ще й населення, особливо ту його частину, що у своїй діяльності має ознаки підприємництва.

Традиційні соціально-економічні системи передбачають життя за шаблоном «ми живемо так само, як наші сусіди». Це стосується способів і видів ведення господарства (наприклад, оранка стосується всіх виділених земель, не зайнятих будівлями та дорогами; якщо всі тримають тварин, то й власник особистого селянського господарства, що лише освоєє територію, має так чинити), способу життя, ментальності, підходів до охорони здоров'я, освіти та відтворення себе в нащадках (табл. 1). Таким чином, створюється система замкненого кола: тримаємо корову, бо всі тримають, щоб було молоко та гній; молоко продаємо, гній використовуємо, щоб виростити

Рис. 3. Потреби та їх ресурсне забезпечення

Джерело: власні дослідження

Таблиця 1

Соціально-психологічні та інвестиційні основи створення агроекосистем

Особливості отримання результату	Підприємство	Територіальне утворення (поселення)
Результат отримують за рахунок досвіду фахівців, що набули його в інших структурах. Особливо цінним є уніфікований універсальний досвід, що одразу надає конкурентну або іншу перевагу новоствореній або функціонуючій структурі	Найм висококваліфікованих фахівців або їх залучення з інших компаній. Досвід базується на попередніх напрацюваннях. Переваги: швидкість отримання результату. Недоліки: висока величина витрат на залучення такого досвіду як у цілому, так і на одну одиницю отримуваних послуг та виробленої продукції; досвід носить ознаки компанії, в яких він був набутий; запровадження – «модельовання майбутнього через минуле»	Створення нового або відновлення соціально-економічної активності в діючому поселенні за рахунок «уведення плідної матки у вулик» – жорсткий відбір майбутніх нових поселенців, умов, що визначають розвиток поселення (природно-географічних, адміністративних тощо); діяльність на підставі стратегії розвитку, сформованої заздалегідь. Переваги: створює і наповнює простір відповідно до вимог та розвиваємо його чітко з додержанням програми. Недоліки: система обмежена в можливостях саморозвитку та саморегулювання; втрачає здатність до розвитку в разі припинення діяльності керуючого центру; прорахунки у стратегії розвитку, що виявляються на момент їх реалізації
Результат отримують за рахунок саморозвитку наявного ресурсного потенціалу. Особливо цінною є потенційна перевага формування специфічних властивостей, що спільно визначаються інтересами структури й напрацьовуються відповідно до конкретних умов навчання та реалізації визначених цілей та завдань	Найменш кваліфікованих чи некваліфікованих працівників та їх «виховання» відповідно до інтересів компанії. Напрацювання власного досвіду щодо вирішення проблемних ситуацій та стратегії розвитку. Переваги: 1) напрацьовані результати діють на довгостроковій основі та здатні до самовідновлення й самовдосконалення, притаманні саме цій структурі та відповідають саме її потребам і запитам; 2) результат є менш дорогим із позиції його отримання внаслідок використання наявного потенціалу та залучення більш дешевого початкового ресурсу, залучення висококваліфікованих професійних кадрів коштує компанії більшу суму; 3) формування командного духу корпоративної стратегії. Недоліки: процес розвитку тривалий у часі, потребує стратегічного бачення з боку організаторів	Створення або відновлення і розвиток населеного пункту відбувається на відведеній для цього території без додаткового відбору. Формування поселення забезпечується зусиллями тих поселенців, що без додаткових попередніх домовленостей за їх згодою щодо подальшої співпраці. Розробка концепції поселення відбувається спільними зусиллями на основі визначення цілей та завдань, визначення перспектив їх зростання, зобов'язань сторін, спільної діяльності у виконанні спільно визначених обов'язків територіальної громади. Відбувається системний процес формування цінностей, взаємовідповідного навчання та вдосконалення, формується новий світогляд. Система відносин, командна та кооперативна форма роботи та вирішення питань, що виникають. Переваги: 1) наслідком такої діяльності стане довгострокова співпраця на кооперативних засадах (зі зміною свідомості поселенців змінюється світ навколо них); 2) витрати, пов'язані з реалізацією програм, є нижчими порівняно з іншими підходами, особливо на початковому етапі; 3) особи, задіяні в реалізації стратегії відродження, здатні і хочуть навчатися й впроваджувати спільну політику. Недоліки: молоді люди, що залучаються до відбудови таких поселень, є часто-густо недостатньо професійно підготовленими, процес навчання проходить у процесі реалізації стратегії відродження

Джерело: власні дослідження

корми для корови. Виходом із такої ситуації є вільні умови проживання та ведення господарської діяльності у своєму Родовому помісті, де людина почувається вільною фізично, морально й духовно, водночас свідомо вдосконалюючись, спілкуючись та навчаючись. Увесь навколишній світ, Природа – то є думки Бога. Пізнаючи їх та себе, Людина стає Творцем, виконує своє призначення на Землі.

У кінцевому підсумку ми відтворюємо екологічно здорову й економічно вигідну екосистему, яка може бути як складною, так і простою за нашим вибором. По великому рахунку, відбувається процес «відтворення» природної екосистеми, яка є самодостатньою і до певної межі замкнутою. Головним при цьому є трансформація негативного досвіду або поточного стану в позитивне, що в довгостроковій перспективі здатне створити передумови для розвитку нового суспільства і його взаємодії з Природою, як того бажав Бог. Поряд із цим соціалізація суспільних процесів є внеском кожного члена громади у спільну справу, яка нарощує потенціал території й примножує її потужність. Як вклади формується система інвестицій (реальних, фінансових, трудова участь, час тощо). Поєднання зусиль постійно зростаючої кількості учасників проєктів породжує появу синергетичного ефекту примноження суспільної цінності території з позиції формування очікувань та їх реалізації. Додатковий ефект мультиплікатора формується за рахунок поєднання інтелектуального, технологічного та соціального капіталу, що злагоджено діють у системі. Фактично створюється нова зона впровадження (трансферту) інновацій, так званого набору франшиз, що дозволяє обмін

соціальними, економічними та іншими благами (заслугами). Водночас активізуються інститути громадянського суспільства, посилюється роль територіальних громад, ініціативність їх учасників – конгломерується колективний простір соціального підприємництва (постійно зростаючого базису внесків членів соціуму, що підвищує його потенціал та потужність на довгостроковій основі).

Висновки з проведеного дослідження. Особливе становище родової землі зумовлене її розумінням як цілісної частини держави, що є надбанням родини, спроможної створити базис її матеріального та духовного зростання як для сьогоdnішніх, так і майбутніх поколінь, що підвищує довіру до керівництва країни та впевненість у майбутньому, сприяє об'єднанню народу. На зміну людині-споживачу виникає Людина-Творець, відповідальний за свою родину, Рід, процвітання своєї Батьківщини.

Освоєння спустошених сіл та хуторів і створення на їх основі квітучих садів, територій, які забезпечують себе екологічно чистим продовольством у сприятливих природних умовах, будуючи власний дім на своїй землі, яку можна залишити нащадкам поряд із досконалим середовищем існування.

Впевненість людини в тому, що земля надана в постійне (довічне) використання без права продажу, із правом передачі лише в спадок, є першою умовою доцільного використання землі, джерелом приватних інвестицій, інструментом відновлення родючості ґрунтів як природне прагнення людини покращити середовище свого існування, створювати благоустрій своєї родини, зміцнення суспільного господарства та країни в цілому.

Список використаних джерел:

1. Скидан О.В. Аграрна політика України в період ринкової трансформації : [монографія] / О.В. Скидан. – Житомир : Житомирський національний агроєкологічний університет, 2008. – 376 с.
2. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Меселя-Веселяка ; 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : ІАЕ, 2012. – 218 с.
3. Christian D.L. Creating a Life Together: Practical Tools to Grow Ecovillages and Intentional Communities / D.L. Christian. – Paperback: New Society Publishers, 2003. – 273 p. [Electronic resource]. – Access mode : https://archive.org/details/fa_Creating_a_Life_Together-Practical_Tools_to_Grow_Ecovillages_and_Intentional_Communities.
4. Gilman R. The Eco-village Challenge. The challenge of developing a community living in balanced harmony – with itself as well as nature – is tough, but attainable / R. Gilman // Context Institute. Catalyzing a graceful transition to the Planetary Era, 2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.context.org/iclib/ic29/gilman1/>.
5. Living in harmony: inspring stories from ecovillages. Editor: Dalia Vidickiene. Vilnius: BMK Leidykla, 2013. – 124 p.
6. Plotnikova M. Conceptual Basis for Ukrainian Rural Development / M. Plotnikova // Regional Formation and Development Studies. – 2015. – № 3. – P. 134–144.